

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

І. В. Нємченко

Сучасні проблеми інтелектуальної історії

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

з вибіркового курсу для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія»

Одеса
ОНУ
2020

УДК (072)930.1+32

Автор:

Немченко Ірина Вікторівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

І. С. Гребцова – доктор історичних наук, завідувач кафедри всесвітньої історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

О.А. Довгополова – доктор філософських наук, професор кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рекомендовано до друку вченою радою
факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 6 від 24 червня 2020 р.

Немченко І. В.

Сучасні проблеми інтелектуальної історії : метод. рек. до курсу / І. В. Немченко. – Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. – 28 с.

Курс «Сучасні проблеми інтелектуальної історії» призначений здобувачам третього (науково-дослідного) рівня освіти факультету історії та філософії спеціальності 032 (історія та археологія). Методичні рекомендації до курсу сприятимуть розумінню аспірантами сутності інтелектуальної історії як напрямку в сучасній історіографії.

УДК (072)930.1+32

ВСТУП

Курс «Сучасні проблеми інтелектуальної історії» запропоновано як вибірковий аспірантам другого року навчання за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Він складається з 90 академічних годин, більшість яких відведено на самостійну роботу. Структура курсу спонукає звернути особливу увагу на самостійну роботу здобувача, направляти яку викладач має можливість під час аудиторних занять.

Курс складається з одного залікового модуля та поділений на два змістових. Їх сутність та зміст відображено нижче, як і перелік необхідних для вивчення джерел та літератури.

Форма підсумкового контролю – залік.

Мета курсу – засвоєння аспірантами сучасних підходів до вивчення інтелектуальної історії, зокрема, історії англійської політичної думки XVII ст.

Завдання:

- розглянути сучасний стан та розуміння інтелектуальної історії;
- зосередитись на проблемах політичного гебраїзму, його сутності та проявів в англійській політичній думці XVII ст.;
- дослідити у дусі методик політичного гебраїзму теоретичну спадщину видатних політичних мислителів Англії XVII ст.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних компетентностей:

а) *загальних*: здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність представляти результати наукових досліджень у вигляді звітів, доповідей, наукових публікацій з використанням сучасних інформаційних технологій;

б) *фахових загальних*: вміння використовувати спеціальний інструментарій, необхідний для вивчення, аналізу та інтерпретації джерел з інтелектуальної історії окремих періодів та регіонів; здатність до побудови тлумачно-інтерпретативних схем історичного наративу з використанням існуючих та власних теоретичних моделей в історичному дослідженні, що передбачає переосмислення наявних та створення нових цілісних знань; орієнтуватися в основних етапах

розвитку історичної науки з метою визначення місця історичних досліджень у генеральному руслі сучасної науки;

в) *спеціальних фахових*: здатність опанувати загальними знаннями відносно методології, інструментарію та питань широких діахронічних, тематичних та просторових перспектив світової історії від стародавніх цивілізацій до сучасності; здатність орієнтуватися в головних поняттях та термінах історичної науки та критично оцінювати їх; опанувати методи роботи з історичними джерелами; оволодіти методикою сучасних підходів до вивчення історії політичної думки; розумітися на сучасних трактуваннях інтелектуальної історії як напрямку історичних досліджень.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: методологічні принципи та методи історичного дослідження; розумітися на сучасних трактуваннях інтелектуальної історії як напрямку історичних досліджень; орієнтуватися в еволюції інтерпретацій історії політичної думки в західній та вітчизняній історіографії; знати розвиток та визначати місце основних теоретичних концепцій, які дозволяють поглибити термінологічний та понятійний апарати історика.

вміти: здійснювати моніторинг наукових джерел інформації відносно досліджуваної проблеми; організувати роботу в архівах, бібліотеках, музеях, науково-дослідних установах з метою пошуку історичних джерел та їхнього вивчення; коментувати, анотувати тексти і документи у відповідності до критичних вимог історичної дисципліни; використовувати існуючі та створювати власні теоретичні моделі в історичному дослідженні; застосувати комплексний підхід до наукового дослідження в галузі загально-історичних та спеціальних історичних дисциплін сучасними методами; охарактеризувати сучасний стан інтелектуальної історії в західній та вітчизняній науці, використати у власних дослідницьких розшуках сучасні підходи до вивчення історії політичної думки.

ЗМІСТ КУРСУ

Змістовий модуль 1. Інтелектуальна історія: становлення та етапи розвитку

Тема 1. Історія ідей як науковий напрямок; класична інтелектуальна історія. Біля витоків: історія ідей в інтерпретації Артура Лавджоя. Концепція «Великого ланцюгу буття», її формування та розповсюдження у добу середньовіччя та раннього модерного часу.

Для засвоєння теми 1 рекомендується ознайомитись з вказаними нижче матеріалами, приділивши особливу увагу книзі Артура Лавджоя «Великий ланцюг буття».

Рекомендована література

1. Берк П. Нові підходи до історіописання. К.: Ніка-Центр, 2010.
2. Бицилли П. М. Элементы средневековой культуры. Одесса, 1919.
3. Лавджой А. Великая цепь бытия. История идеи. М.: Дом интеллектуальной книги, 2001.
4. Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. История исторического знания. М.: Дрофа, 2004.
5. Репина Л. П. Что такое интеллектуальная история?// Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории / Под ред. Л. П. Репиной и В. И. Уколовой. Вып. I. М.: ИВИ РАН, 1999. С. 5-12.
6. Рєпина Л. Інтелектуальна історія сьогодні: методи, проблеми, перспективи // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. I. Київ, 2005. С. 89–106.
7. Яковенко Н. Вступ до історії. К.: Критика, 2007.
8. Strauss L. Natural Right and History. Chicago, 1953.

Тема 2. Етапи розвитку інтелектуальної історії. Історія політичної думки як складова сучасної інтелектуальної історії. Контекстуалізм 60-х рр. XX ст. Вивчення «текстів у контексті». Вплив культурної антропології 70-80-х рр. на розвиток історії

політичної думки. Характерні ознаки сучасних досліджень з інтелектуальної історії.

Для засвоєння Теми 2 рекомендується звернутись до перелічених нижче наукових публікацій – історіографічних або присвячених історії політичної думки раннього модерного часу.

Рекомендована література

1. Дюпон-Мельниченко Ж., Ададуров В. Французька історіографія ХХ століття: навч. посібник для студ. гуманіт. ф-тів вищ. навч. закладів. Львів: Класика, 2001. 158 с.
2. Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. История исторического знания. М.: Дрофа, 2004.
3. Берк П. Нові підходи до історіописання. К.: Ніка-Центр, 2010.
4. Скиннер Кв. Истоки современной политической мысли: в 2 т. Эпоха Ренессанса и Реформации. М., 2018.
5. Pocock J. G. A. The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition. Princeton: 1975, rept. 2003.
6. Political Discourse in Early Modern Britain / ed. Nicholas Phillipson and Quentin Skinner. Cambridge University Press, 1993.
7. Skinner Q. The Foundations of Modern Political Thought: Volume I: The Renaissance. Cambridge University Press, 1978.
8. Skinner Q. The Foundations of Modern Political Thought: Volume II: The Age of Reformation. Cambridge University Press, 1978.
9. Sommerville J. Politics and ideology in England 1603-1640. London and New York: Longman, 1986.

Тема 3. Тракткування інтелектуальної історії в сучасній українській науці. Українські науковці про предметне поле інтелектуальної історії та її місце серед гуманітарних дисциплін. «Просторе» тлумачення інтелектуальної історії. Перша колективна публікація з проблем інтелектуальної історії – альманах «Ейдос» (2005).

Задля засвоєння Тему 3 слід опрацювати наступні матеріали:

1. Андреев В. Інтегральний напрям сучасної історіографії: інтелектуальна історія// Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. I. Київ, 2005. С.17–23.
2. Берк П. Нові підходи до історіописання. К.: Ніка-Центр, 2010.
3. Верменич Я. Історія ідей та криза історизму // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. I. Київ, 2005. С. 24–27.
4. Зашкільняк Л. Інтелектуальна історія: спроба конвенції (деякі методологічні міркування) // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. I. Київ, 2005. С. 28–35.
5. Колесник І. Українська історіографія в полі інтелектуальної історії: Modern or Postmodern? // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. I. Київ, 2005. С.227–245.
6. Рєпина Л. Інтелектуальна історія сьогодні: методи, проблеми, перспективи // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. I. Київ, 2005. С. 89–106.
7. Яковенко Н. Вступ до історії. К.: Критика, 2007.

Змістовий модуль 2. Політичний гебраїзм в англійській політичній думці доби революцій XVII ст.

Тема 1. Політичний гебраїзм як напрямок в сучасних дослідженнях історії політичної думки. Виникнення політичного гебраїзму на початку XXI ст. Заснування періодичного видання «Hebraic Political Studies». Політичний гебраїзм та відновлення класичної інтелектуальної історії. Вузьке та широке тлумачення поняття «політичний гебраїзм».

Для оволодіння Темою 1 другого змістового модулю слід звернутися до спеціального міжнародного видання «Hebraic Political Studies», особливо до його першого випуску, де йдеться про сутність нового напрямку інтелектуальної історії – політичного гебраїзму. Журнал виходив у 2005–2009 роках в Єрусалимі.

Рекомендована література

1. Берк П. Нові підходи до історіописання. К.: Ніка-Центр, 2010.
2. Hebraic Political Studies. 2005–2009. URL: <http://www.hpstudies.org/20/Issue.aspx>
3. Melamed A. Is there a Jewish Political Thought? //Hebraic Political Studies. Vol.I. No1. 2005. P. 24–56.
4. Neuman K. Political Hebraism and the Early Modern ‘Respublica Hebraeorum’: On Defining the Field// Hebraic Political Studies. Vol.I. No1. 2005. P.57–70.
5. Schochet G. Patriarchalism in Political Thought. Oxford, 1975.

Тема 2. Англійська політична думка XVII ст. в світлі методик політичного гебраїзму. Біблійні образи та аргументація за доби «Пуританської революції». Роялістська політична думка. Роберт Філмер про походження державної влади від влади Адама над своїми нащадками. Вчення Р. Філмера про абсолютний державний суверенітет.

Для повноцінного вивчення Тем 2 другого змістового модуля аспірант має ознайомитись не тільки з дослідницькою літературою, але й з головним джерелом – твором Роберта Филмера «Патріарх». У цьому трактаті вкрай рельєфно відобразилось те, що сучасні історики називають політичним гебраїзмом. В додатках запропоновано вперше здійснений український переклад фрагментів першої частини «Патріарха», що вони є важливими для розуміння теми [див. Додатки].

1. Filmer R. Patriarcha. URL: <http://www.constitution.org/eng/patriarcha.htm>

Рекомендована література

1. Немченко И. В. Политические идеи Роберта Филмера / Проблемы британской истории. М.,1990. С. 36–63.

2. Немченко И. В. Игры контекстов: политическое учение Роберта Филмера в англофонной историографии// Стародавнє Причорномор'я. Вип. XI. / гол. ред. І. В. Немченко. Одеса, 2016. С. 379–385.
3. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки / Пер. з англ. К.: Основи, 1997.
4. Cuttica C. Adam... 'The Father of all Flesh'. An intellectual history of Sir Robert Filmer (1588 –1653) and his works in seventeenth-century European political thought. - Florence, 2007.
5. Daly J. Sir Robert Filmer and English Political Thought. –Toronto – Buffalo – London, 1979.
6. Schochet G. Patriarchalism in Political Thought. Oxford, 1975.
7. Scott J. Algernon Sidney and the Restoration Crisis 1677 – 1683. Cambridge, 1991.
8. Scott J. England's troubles. Seventeenth-century English political instability in European context. Cambridge, 2000.

Тема 3. Критика «адамітської теорії» Р. Філмера представниками ранньовігської опозиції напередодні «Славетної революції». Олджернон Сідней та його «Дискурси про політичне правління». Біблійна аргументація у запереченні абсолютистських ідей. Джон Локк як критик політичного вчення Роберта Філмера. Старий Заповіт як ідейне джерело боротьби з Стюартівським абсолютизмом.

Політичні твори критиків Р. Філмера 80-х рр. XVII ст. є не менш, якщо не більш, інформативним джерелом для дослідження проблем політичного гебраїзму, ніж сам об'єкт критики. Отже, аспірантам запропоновано ознайомитися з творами ідеологів ранньовігської опозиції Стюартам – Джона Локка та Олджернона Сіднея та відповідною дослідницькою літературою:

1. Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Дж. Сочинения: В 3 т. Т. 3. М.: Мысль, 1988. С. 137 – 261.
2. Locke J. Two Treatises on Government. A Critical edition with an Introduction and Apparatus Criticus by Peter Laslett. Cambr., 1960.
3. Sidney A. Discourses Concerning Government, ed. Thomas G. West (Indianapolis: Liberty Fund . 1996). URL:
http://files.libertyfund.org/files/223/Sidney_0019_EBk_v6.0.pdf

1. К вопросу о ренессансных традициях в английской политической мысли XVII века: Олджернон Сидней и Роберт Филмер // Древнее Причерноморье. Вып. IX. / Глав. ред. И. В. Немченко. – Одесса: ФЛП «Фридман А.С.», 2011. С. 335–342.
2. Немченко И. В. Роберт Филмер и Олджернон Сидней: адамитская теория под огнем критики// Древнее Причерноморье. Вып. X. / Глав. ред. И. В. Немченко. Одесса, 2013. С. 463-470.
3. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки / Пер. з англ. К.: Основи, 1997.
4. Cuttica C. Adam...‘The Father of all Flesh’. An intellectual history of Sir Robert Filmer (1588 –1653) and his works in seventeenth-century European political thought. - Florence, 2007.
5. Daly J. Sir Robert Filmer and English Political Thought. –Toronto – Buffalo – London, 1979.
6. Scott J. Algernon Sidney and the Restoration Crisis 1677 – 1683. Cambridge, 1991.
7. Scott J. England’s troubles. Seventeenth-century English political instability in European context. Cambridge, 2000.

МЕТОДИЧНІ ЗАУВАГИ

Лекційний курс призначений ознайомити аспірантів другого року навчання з сучасною проблематикою та історіографічним станом такої дослідницької течії, як інтелектуальна історія.

Перший з двох його змістових модулів є важливим передусім для тих аспірантів, що не слухали магістерський курс факультету історії та філософії «Актуальні проблеми давньої та середньовічної історії», і, отже, потребують входження у відповідну проблематику. Йдеться про виникнення інтелектуальної історії як наукового напрямку та його еволюцію на початок ХХІ ст. Звернутися до вказаних питань слід і більш досвідченим аспірантам, щоб отримати можливість рухатися далі.

Засновником інтелектуальної історії вважають видатного американського науковця Артура Лавджоя (1873–1962), який, однак, сам надавав перевагу терміну «історія ідей». Класичним стало велике дослідження А. Лавджоя «Великий ланцюг буття. Історія ідей» (1936 р.). Книга присвячена одній з найбільш, на думку автора, впливових та розповсюджених світоглядних концепцій. «Великий ланцюг буття» – це ієрархічно упорядкований світ, це грандіозні сходи, що починаються від простих елементів – землі, води, огню та повітря – та підіймаються поступово від неживих творінь до рослин, тварин, нарешті людини, а потім ангелів і закінчуються біля Божого престолу. У цьому «ланцюзі» кожна ланка або сходинка пов'язана водночас з нижчою та вищою як у природі, так і в суспільстві.

Лавджой показує, як згадані уявлення про світ сформувалися у філософії неоплатонізму (ІІІ ст. н. е.) під впливом ідей Платона та Арістотеля, а потім були сприйняті християнськими мислителями. Дослідник простежує «біографію» концепції «великого ланцюгу буття» до кінця ХVІІІ ст., показує її присутність в різні епохи в багатьох сферах культури – у філософії, природничих науках, літературі, поезії тощо.

Дослідження Артура Лавджоя, що є зразком класичної інтелектуальної історії, тобто історії ідей, мали великий вплив на

історіографію, зокрема, на істориків політичної думки. Серед видатних представників цього напрямку – американський дослідник Лео Штраус, який у своїй монографії «Природне право та історія» (1953) простежує ідею природного закону, починаючи з античності до модерного часу.

В 60-х рр. XX ст. спостерігається новий етап розвитку інтелектуальної історії. Він пов'язаний із науковою діяльністю істориків «Кембриджської школи» історії, політичної думки Квентіна Скіннера, Джона Покоука та Джона Данна. Девізом цього напрямку стало вивчення «текстів у контексті», звідки виникло поняття «контекстуалізм». Не відкидаючи роль давніх традицій у формуванні політичних ідей доби Ренесансу та раннього модерного часу (Дж. Данн займався більш пізнім періодом), згадані автори звертали увагу на історичні, передусім ідеологічні, умови, в яких ці ідеї формувалися, висловлювалися та розповсюджувалися. Цей підхід надав великі пізнавальні можливості історикам західноєвропейської політичної думки.

У 70-80-ті рр. минулого століття інтелектуальна історія зазнала значного впливу інтердисциплінарних підходів, притаманних історичній антропології, яка набула розквіту в західній історіографії того часу. Так, автори робіт з історії англійської політичної думки ранньомодерного часу значно розширюють джерельну базу своїх досліджень за рахунок таких документів, які не викликали уваги їх попередників. Яскравим прикладом є дослідження видатного американського автора Джохана Саммервилла, який залучає в якості джерел, крім класичних політичних трактатів, протоколи засідань Парламенту, судові документи, тощо. Отже не дивно, що історія політичної думки наближується за змістом до політичної, а також соціальної історії. Така історіографічна тенденція зберігається і надалі.

Історики історичної науки не випадково констатують у своїх роботах значне розширення дослідницького поля інтелектуальної історії протягом останніх десятиліть. За Л. П. Рєпіною, сьогодні

інтелектуальна історія вивчає усі види творчої діяльності людини, включно з їх умовами, формами та результатами.

За таке «просторе» тлумачення інтелектуальна історія опиняється перед ризиком втрати власної ідентичності.

Другий змістовий модуль курсу присвячений темі політичного гебраїзму – напрямку в англофонній історіографії початку ХХІ ст. Політичний гебраїзм розглядається як ступінь розвитку інтелектуальної історії, як спроба відродження на новому рівні її класичної версії після кількох десятиліть «просторого» бачення її проблематики.

Виникнення політичного гебраїзму пов'язане з виходом у світ нового міжнародного наукового журналу «Hebraic Political Studies». Журнал видавався науковою установою Shalem Center в Єрусалимі, а його головними редакторами стали видатні фахівці з історії ранньомодерної політичної думки Артур Ейффінгер (Гаага) та Гордон Шокет (Ратгерський університет, США). Засновники нового журналу виходили з того, що, окрім загальновідомої європейської традиції політичної думки, що має витoki у Стародавній Греції та Римі, існує й інша – гебраїстська – традиція, що сходиться до Біблії та пізнішої єврейської літератури.

У вузькому сенсі вона охоплює політичну творчість суто єврейських мислителів, таких як Філон Александрійський, Мойсей Маймонід та багато інших. У широкому сенсі в руслі цієї традиції можна розглядати тих християнських або мусульманських авторів, які у своїй творчості спирались на давньоєврейські тексти, на Старий Заповіт.

Англійська та загалом західноєвропейська думка ХVІІ ст. дає багатюще поле для таких узагальнень. Творчість Гуго Гроція, Джона Селдена, Джона Мілтона та багатьох інших у найтісніший спосіб пов'язана з образами та ідеологією Старого Заповіту. Це стосується навіть таких мислителів, як Томас Гоббс, Джеймс Гаррінгтон, Джон Локк.

Не можна не помітити, що тема політичного гебраїзму розкривається вельми наочно на матеріалі політичної думки Англії

XVII ст., коли образи та сюжети Старого Заповіту слугували ідейним арсеналом у політичному протистоянні як «Пуританської революції» 40-х рр, так і «Славетної» 1688 р.

Політичний гебраїзм, як нове явище в інтелектуальній історії ХХІ ст., **потребує на подальші роздуми та дослідження**. Аспіранти, що засвоюють курс «Сучасні проблеми інтелектуальної історії», мають можливість залучитися до таких розшуків, звернувшись, зокрема, до тексту одного з вельми репрезентативних джерел – політичного трактату Роберта Філмера «Патріарх».

Сучасник Англійської революції, сер Роберт Філмер (1588 – 1653) займав у громадянському конфлікті середини XVII ст. відверто роялістські позиції. У його творах теорія необмеженого державного суверенітету і апологія абсолютної монархії підкріплювалися патерналістською аргументацією. Йдеться про так звану «адамітську теорію», що зводить витoki політичної влади до влади біблійного Адама над своїм потомством.

Суттєвим є те, що Роберт Філмер – різнобічно освічений знавець англійського загального права – не був публічною фігурою. Коло його спілкування було досить елітарним, це був гурток інтелектуалів – істориків, поетів, юристів, політичних мислителів, який збирався в його маєтку Іст Саттон парк у графстві Кент. Наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. Філмер видав кілька політичних робіт, порівняно невеликих за обсягом і гостро полемічних за змістом. Всі вони були видані анонімно і, вочевидь, не викликали помітного суспільного резонансу, поповнивши море політичної літератури, що захлеснуло Англію в часи революції.

Головна політична праця Філмера «Патріарх» так і не була видана за життя автора. Ця обставина викликала історіографічні суперечки, різні версії датування написання «Патріарха», засновані переважно на аналізі двох рукописів трактату, що збереглися, – Кембриджському та Чиказькому (манускрипт був закуплений бібліотекою Чиказького університету в 1929 р.)

Втім немає сумнівів, що трактат був пов'язаний з періодом Англійської революції середини XVII ст., отже адекватно тлумачити

його зміст можливо лише з огляду на ці історичні реалії. Ситуація, однак, була ускладнена обставинами публікації «Патріарха»: він вийшов друком лише в 1680 р., і ім'я автора тоді вперше було зазначено. Трактат відразу ж опинився в епіцентрі гострого ідейно-політичного протистояння, пов'язаного з питанням про престолонаслідування. Ідеї Роберта Філмера, висловлені в інший час і в інших соціально-політичних умовах, були взяті на озброєння прихильниками останніх Стюартів і, відповідно, стали об'єктом нещадної критики з боку представників ранньовігської опозиції – Джеймса Тіррелла, Олджернона Сіднея і ін. Джон Локк побудував перший зі своїх двох трактатів про політичну владу цілком на критиці філмерівського «Патріарха».

«Гебраїстська» аргументація, що її містила адамітська політична теорія Філмера, таким чином набула нового дихання. Її пристрасні критики значно детальніше заглиблювалися в біблійні сюжети, ніж сер Роберт, який спочив біля 30 років тому. Спираючись на Старозавітні тексти, вони раціоналістично доводили, що простежити спадкоємні зв'язки європейських, зокрема англійських, монархів з біблійними царями неможливо, отже адамітська теорія Філмера є абсурдною. Таким чином теорія абсолютної влади монарха втрачала своє підґрунтя, чого й прагнули ідейні «батьки» Славетної революції 1688 р.

Втім неупереджений академічний аналіз «Патріарха» дає можливість дати об'єктивну оцінку політичним поглядам Роберта Філмера, звільнивши їх від чисельних необґрунтованих звинувачень. Задля цього слід перш за все звернутися до тексту джерела. Трактат Р. Філмера «Патріарх» досі не був перекладений українською (та російською) мовою. У додатках надаються суттєві фрагменти цього твору у перекладі укладача методичних рекомендацій.

До форм самостійної роботи відноситься підготовка до лекцій, опрацювання джерел та літератури, підготовка доповідей.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ

Теми доповідей:

1. Сутність концепції «великого ланцюгу буття» (для випускників інших факультетів).
2. Перша в Україні колективна публікація з проблем інтелектуальної історії – альманах «Ейдос», вип. 1 (для випускників інших факультетів)
3. Внесок Квентіна Скіннера в розвиток сучасної історії політичної думки
4. Ідейна сутність «адамітської теорії» Роберта Філмера
5. Критика Джоном Локком «адамітської теорії» Р. Філмера
6. Політичний гебраїзм в творі О. Сіднея «Дискурси стосовно правління»

Методи навчання

Програма курсу базується на застосуванні історичного, проблемно-хронологічного, історико-порівняльного та інших методів історичного дослідження, а також на основі впровадження комп'ютерних систем навчання.

Пояснювально-ілюстративний метод: застосовується в лекційному курсі, як традиційно основний метод передачі знань. Метод проблемного викладання: тематика лекцій має проблемну складову.

Евристичний метод. Підчас самостійної роботи аспіранти відшуковують у навчальній та науковій літературі факти та самостійно роблять висновки.

Дослідницький метод використовується під час виконання ІНДЗ.

Методи контролю

Оцінювання доповіді, усних відповідей, проведення заліку.

Питання для підсумкового контролю

1. Інтелектуальна історія як напрямок в історіографії.
2. Класична інтелектуальна історія: А. Лавджой та його послідовники
3. «Кембриджська школа» в історії політичної думки: вивчення «текстів у контексті»
4. Еволюція інтелектуальної історії в останні десятиліття ХХ ст.
5. «Просторе» тлумачення інтелектуальної історії
6. Сучасні українські історики про предметне поле інтелектуальної історії
7. Виникнення політичного гебраїзму як спроба відродження класичної традиції
8. Поняття «політичний гебраїзм» та його інтерпретації
9. Політичний гебраїзм в англійській політичній думці доби революції середини XVII ст.
10. Роберт Філмер та його «адамітська теорія»
11. Абсолютистські погляди Р. Філмера, теорія державного суверенітету
12. Боротьба ранньовігської опозиції проти абсолютистської теорії
13. Олджернон Сідней як критик політичного вчення Р. Філмера
14. Джон Локк проти теорії Р. Філмера як апології Стюартівського абсолютизму

Методичне забезпечення

1. Дюпон-Мельниченко Ж., Ададуров В. Французька історіографія ХХ століття: навч. посібник для студ. гуманіт. ф-тів вищ. навч. закладів. Львів: Класика, 2001.
2. Навчальна програма курсу «Сучасні проблеми інтелектуальної історії».
3. Немченко І. В. Західноєвропейська суспільно-політична думка доби пізнього середньовіччя. Навчально-методичний посібник. Одеса, 2011.

4. Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. История исторического знания. М.: Дрофа, 2004.

Список рекомендованої літератури

Джерела

1. Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Дж. Сочинения: В 3 т. Т. 3. М.: Мысль, 1988. С. 137 – 261.
2. Locke J. Two Treatises on Government. A Critical edition with an Introduction and Apparatus Criticus by Peter Laslett. Cambr., 1960.
3. Filmer R. Patriarcha. URL: <http://www.constitution.org/eng/patriarcha.htm>
4. Sidney A. Discourses Concerning Government, ed. Thomas G. West. (Indianapolis: Liberty Fund . 1996). URL: http://files.libertyfund.org/files/223/Sidney_0019_EBk_v6.0.pdf

Основна

1. Берк П. Нові підходи до історіописання. К.: Ніка-Центр, 2010.
2. Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. І. Київ, 2005.
3. Лавджой А. Великая цепь бытия. История идеи. М.: Дом интеллектуальной книги, 2001.
4. Скиннер Кв. Истоки современной политической мысли: в 2 т. Эпоха Ренессанса и Реформации. М., 2018.
5. Яковенко Н. Вступ до історії. К.: Критика, 2007.
6. Hebraic Political Studies. 2005–2009. URL: <http://www.hpstudies.org/20/Issue.aspx>

Додаткова

1. Андреев В. Интегральный напрям сучасної історіографії: інтелектуальна історія// Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. І. Київ, 2005. С.17 –23.
2. Бицилли П. М. Элементы средневековой культуры. Одесса, 1919.

3. Верменич Я. Історія ідей та криза історизму // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. I. Київ, 2005. С. 24–27.
4. Зашкільняк Л. Інтелектуальна історія: спроба конвенції (деякі методологічні міркування) // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. I. Київ, 2005. С. 28–35.
5. Колесник І. Українська історіографія в полі інтелектуальної історії: Modern jr Postmodern? // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. I. Київ, 2005. С. 227–245.
6. Немченко И. В. Политические идеи Роберта Филмера / Проблемы британской истории. М., 1990. С. 36–63.
7. Немченко И. В. Роберт Филмер и Олджернон Сидней: адамитская теория под огнем критики// Древнее Причерноморье. Вип. X. / Глав. ред. И. В. Немченко. Одесса, 2013. С. 463-470.
8. Немченко И. В. Игры контекстов: политическое учение Роберта Филмера в англофонной историографии// Стародавнє Причорномор'я. Вип. XI. /Голов. ред. І.В. Немченко. Одеса, 2016. С. 379–385.
9. Репина Л. П. Что такое интеллектуальная история? // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории / Под ред. Л. П. Репиной и В. И Уколовой. Вип. I. М.: ИВИ РАН, 1999. С. 5-12.
10. Рєпина Л. Інтелектуальна історія сьогодні: методи, проблеми, перспективи // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. I. Київ, 2005. С. 89–106.
11. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки / Пер. з англ. К.: Основи, 1997.
12. Штраус Л. Естественное право и история. Москва, 2007.
13. Cuttica C. Adam...‘The Father of all Flesh’. An intellectual history of Sir Robert Filmer (1588 –1653) and his works in seventeenth-century European political thought. - Florence, 2007.
14. Daly J. Sir Robert Filmer and English Political Thought. Toronto – Buffalo – London, 1979.

15. Melamed A. Is there a Jewish Political Thought? // Hebraic Political Studies. Vol.I. No 1. 2005. P. 24–56.
16. Neuman K. Political Hebraism and the Early Modern 'Respublica Hebraeorum': On Defining the Field// Hebraic Political Studies. Vol.I. No 1. 2005. P.57–70.
17. Pocock J. G. A. The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition. Princeton: 1975, rept. 2003.
18. Political Discourse in Early Modern Britain / ed. Nicholas Phillipson and Quentin Skinner. Cambridge University Press, 1993.
19. Schochet G. Patriarchalism in Political Thought. Oxford, 1975.
20. Scott J. Algernon Sidney and the Restoration Crisis 1677 – 1683. Cambridge, 1991.
21. Scott J. England's troubles. Seventeenth-century English political instability in European context. Cambridge, 2000.
22. Skinner Q. The Foundations of Modern Political Thought: Volume I: The Renaissance. Cambridge University Press, 1978.
23. Skinner Q. The Foundations of Modern Political Thought: Volume II: The Age of Reformation. Cambridge University Press, 1978.
24. Sommerville J. Politics and ideology in England 1603-1640. London and New York: Longman, 1986.
25. Strauss L. Natural Right and History. Chicago, 1953.

Електронні інформаційні ресурси

- 1) Електронна бібліотека кафедри всесвітньої історії
- 2) Мережа Інтернет, зокрема такі ресурси, як: <http://gen.lib.rus.ec/> (Library Genesis); <http://www.bl.uk/> (Британська бібліотека); <https://archive.org/index.php> (Internet Archive), <https://www.academia.edu/> (Academia), <http://expositions.bnf.fr/index.php> (Національна бібліотека Франції), <https://www.loc.gov/> (Бібліотека Конгресу США), <https://www.wdl.org/en/> (World Digital Library), <http://warburg.sas.ac.uk/> (The Warburg Institute), <http://www.nationalarchives.gov.uk/> (Національний архів Великобританії), <http://www.brillonline.nl/> (Brill Academic

Publishers), <http://www.nlobooks.ru/journals/novoe-literaturnoe-obozenie> (Журналы Новое литературное обозрение), <https://medieval.hse.ru/ReferenceBooks> (Коллекции интернет-ресурсов Научно-учебной лаборатории медиевистических исследований НИУ ВШЭ), <http://medievalsourcesbibliography.org/index.php> (Online Medieval Sources Bibliography), http://www.gutenberg.org/wiki/Main_Page (Project Gutenberg), Средневековые исторические источники Востока и Запада (<http://www.vostlit.info/>) і т.ін.

Robert Filmer**PATRIARCHA: or the Natural Power of Kings****Розділ I****Про те, що перші королі були батьками сімей**

Від початку розквіту схоластичного богослов'я існувала загальна думка, яку підтримували як богослови, так й інші освічені люди, що стверджує:

«Людство природно, від народження наділене свободою від будь-якого підпорядкування та свободою вибору форми правління, яка йому подобається, і що влада, яку має будь-яка людина над іншими, спочатку була їй надана згідно із розсудом народу» («multitude»).

Ця доктрина вперше вилупилась у школах, і її виходжували всі наступні папісти... Богослови реформованих церков також підтримали її, і прості люди скрізь ніжно її сприймають як найбільш правдоподібну для роду людського («flesh and blood» – плоті і крові), тому що вона марнотратно надає частку свободи найбіднішим з числа людей, які звеличують свободу так, немовби висота людського блаженства була б лише в ній, ніколи не пам'ятаючи, що бажання свободи було першою причиною падіння Адама.

Але хоча ця вульгарна думка здобула нещодавно велику репутацію, все ж її не можна знайти у стародавніх отців та докторів первісної Церкви. Вона суперечить вченню та історії Священного Писання, постійній практиці всіх давніх монархій та самим принципам природного закону. Важко сказати, чи вона є більш помилковою в богослов'ї або небезпечною в політиці.

Однак на основі цієї доктрини і езуїти, і деякі ревні прихильники Женевської дисципліни вибудували небезпечний висновок, який

полягає в тому, що народ, чи маса (multitude), має владу карати або усувати правителя (Prince), якщо він порушує закони королівства; такими є Парсонс і Б'юкенен... Кардинал Беллармін та Кальвін обидва дивляться в той же бік.

Це жахливе твердження, згідно з яким королі підлягають осуду та усуненню з боку своїх підданців, є, як вважають його автори, необхідним наслідком попереднього положення **про гадану природну** рівність та свободу людства та свободу обирати яку завгодно форму правління.

...

2. Філмер полемізує з кардиналом Робертом Белларміном – видатним політичним мислителем-єзуїтом, який стверджував, що першою, природною формою правління було народоправство.

3. Р. Філмер розпочинає розгляд положення Белларміна про те, що згідно з Біблією, будь-яка влада – від Бога, але Бог передав її не окремій людині, бо всі люди є рівними від природи, а дав її народам.

Щоб відповісти на цей довід, що виходить з природної рівності людей, спершу скористаюся допомогою самого Белларміна, чийі власні слова такі: «Якби багато людей були разом створені з землі, вони всі мали б бути князями (princes) над своїми нащадками». У цих словах ми маємо очевидне визнання, що творіння зробило людину правителем своїх нащадків. І справді, не тільки Адам, але наступні патріархи мали по праву батьківства царську владу над своїми дітьми. Не сміє Беллармін заперечувати й це. Про те, що патріархи, каже він, були наділені царською владою, свідчать їхні вчинки; бо як Адам був паном (lord) своїх дітей, так і його діти мали командування і владу над власними дітьми, але все ж таки з підпорядкуванням першому батькові, який є найвищим господарем (lord-paramount) над дітьми своїх дітей усіх поколінь, як дід свого народу.

4. Я не бачу тоді, як діти Адама чи будь-якого іншого чоловіка можуть бути вільними від підпорядкування батькам. І ця підданість дітей є джерелом усієї царської влади, за наказом самого Бога; з цього випливає, що Богом встановлена не тільки громадянська влада як така, а й навіть її доручення саме старшим батькам. Це цілком прибирає те нове і широко розповсюджене розмежування, яке приписує Богові тільки владу вселенську та абсолютну, а владу вибору особливої форми правління залишає народу.

Владу Адама над цілим світом по праву успадкували патріархи. Вона була такою ж великою та широкою, як абсолютне панування будь-якого монарха з моменту творіння. Що стосується права життя і смерті, ми знаходимо, що Юда, батько, виголосив смертний вирок Тамарі, своїй невістці, за те, що вона зображала повію. «Виведіть її, – каже він, – і нехай буде спалена» (Буття, 38, 24). Торкаючись війни, ми бачимо, що Авраам командував армією з трьохсот вісімнадцяти солдатів своєї власної родини (Буття, 14,14). Та Ісав зустрів свого брата Якова із чотирма сотнями людей (Буття, 33, 1). Для встановлення миру Авраам уклав союз з Авімелехом і підтвердив статті присягою. Ці дії – судовий розгляд тяжких злочинів, ведення війни та укладення миру – є найголовнішими ознаками «суверенітету» будь-якого монарха...

5. Не тільки до Потопу, але й після нього ця влада патріархів продовжувалась, як частково доводить саме слово «патріарх». Ной поділив весь світ між своїми трьома синами, бо від них весь світ залюднився, згідно з благословенням, даним йому та його синам: «Плодіться й розмножуйтеся, та наповнюйте землю!» (Буття, 9,1). Більшість найкультурніших народів землі прагне вивести свій родовід від когось із синів чи племінників Ноя, які були розкидані за кордони після Вавілонського змішування. У цьому розсіянні ми, безумовно, маємо знайти встановлення монаршої влади (regal power) в усіх королівствах світу.

Поширена думка, що при сплутанні мов було створено сімдесят дві різні нації, які не ... мали керівників чи правителів і вільно обирали таких правителів чи правління, які були їм до вподоби, але це були окремі сім'ї, які мали отців для правління над ними, завдяки чому виявляється, що навіть у сум'яттях Бог дбайливо зберіг владу отців, поширюючи різноманітність мов відповідно до різноманітності сімей, бо це так ясно видно у тексті. По-перше, після перелічення синів Яфета, висновок такий: «Від них відділилися острови народів у їхніх краях, кожний за мовою своєю, за своїми родами, у народах своїх» (Буття, 10, 5). Так сказано: «Оце сини Хамові, за їхніми родами, за мовами їхніми, у їхніх країнах, у їхніх народах» (Буття, 10, 20). Ми також читаємо: «Оце сини Симові, за їхніми родами, за мовами їхніми, у їхніх країнах, у їхніх народах. Оце роди синів Ноєвих, за нащадками їхніми, у їхніх народах. І народи від них поділились на землі по потопі» (Буття, 10, 31, 32).

...

6. Але як би не був неясним спосіб цього поділу, найпевніше самий поділ відбувався по сім'ях, які походили від Ноя та його дітей, і де отці були головами та князями (princes).

Серед них був Німрод, який, без сумніву, як стверджує сер Уолтер Релі, по праву був лордом, або королем, у своїй родині; втім він протиправно розширив свою імперію, захопивши силоміць права панів (lords) інших родин; і в цьому сенсі його можна вважати автором і першим засновником монархії. І всі, хто приписує йому первісну царську владу, вважають, що він здобув її шляхом тиранії чи узурпації, а зовсім не будь-яким належним вибором людей чи народу, чи будь-якою згодою з ними.

Філмер стверджує, посилаючись на Книгу Буття, що патріархальної владою володіли Авраам, Ісаак, Яків, а також діти Ізмаїла та Ісава.

7... Спочатку королі не мали таких великих володінь, як в наші дні. *(Філмер наводить біблійні приклади) ...*

Цезар знайшов у Франції більш королів, ніж там зараз є герцогів, а при його плаванні на цей острів він знайшов чотирьох королів у нашому графстві Кент. Ці купи королів у кожного народу є аргументом на користь того, що їхні території могли бути лише маленькими, і це сильно підкріплює наше твердження, що зведення королівств починалося саме з розрізнення родин.

Філмер далі зазначає, що правління отців (paternal) тимчасово перервалося у зв'язку з перебуванням народу Ізраїлю в Єгипті, а після звільнення Бог обрав Мойсея, а потім Ісуса Навина, щоб вони правили замість верховних батьків. ... Коли ж Бог дав царів (kings) народу Ізраїлю, давнє право прямого успадкування батьківської влади було відновлене.

8. Може здатися абсурдним твердження, що царі зараз є батьками свого народу, оскільки досвід свідчить про протилежне. Насправді, всі царі не є природними батьками своїх підданих, але всі вони або є, або їх слід вважати наступними спадкоємцями тих перших праотців, які спочатку були природними батьками всього народу...

9. Може виникнути питання, що стане з правом на батьківство, якщо корона позбавиться спадкоємця, чи не перейде воно до народу? Відповідь така: тільки через недбалість та невігластво люди втрачають знання про справжнього спадкоємця, бо спадкоємець завжди є. Якщо б сам Адам був ще живий і тепер готувався померти, то напевно, що його спадкоємцем стала би одна людина, лише одна на світі, хоча знання, хто має бути цією людиною, зовсім втрачене....

Якщо Богові завгодно, щоб виправити князя (prince) чи покарати людей, допустити відсторонення князів та поміщення інших на їх місце через заколот знаті або повстання народу, то у всіх таких випадках суд Бога, який має владу дарувати й забирати царства, є

найсправедливішим; але дії людей, які виконують Божі рішення без доручення, є гріховними та проклятими. Бог використовує несправедні вчинки людей і направляє їх на виконання Його праведних постанов.

10. В усіх королівствах, або державах світу, чи то правитель є верховним батьком народу, чи справжнім спадкоємцем такого батька, чи він прийшов до корони як узурпатор, або через обрання дворянами чи народом, або в будь-який інший спосіб, мала чи велика кількість людей править державою, все рівно – влада, яка належить одному або багатьом, або всім цим, є тільки правом і природною владою верховного батька. Існує і триватиме до кінця світу природне право верховного батька над кожною спільнотою (multitude), хоча, за таємницею Божої волі, багато хто спочатку видобуває її найбільш несправедним шляхом...

- Переклад І. В. Немченко

Цитати із Старого Заповіту наведені у перекладі Івана Огієнка.

Навчальне видання

Нємченко Ірина Вікторівна

Сучасні проблеми інтелектуальної історії

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

з вибіркового курсу для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія»

В авторській редакції

Підп. до друку 21.12.2020. Формат 60x84/16
Ум.-друк. арк. 1,63. Тираж 10 пр.
Зам. № 2169.

Видавець і виготовлювач
**Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова**

65082, Україна, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.

- Тел.: (048) 723 28 39, E-mail: druk@onu.edu.ua